

HISTÓRIA VYUČOVANIA PEDAGOGIKY V UČITEĽSKÝCH ÚSTAVOCH A V UČITEĽSKÝCH AKADÉMIÁCH NA SLOVENSKU

Janka Bazáliková

Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Anotácia: Článok sa zaoberá poňatím predmetu pedagogika v učiteľských ústavoch a učiteľských akadémiách, ktoré pripravovali učiteľov základných škôl.

Kľúčové slová: učiteľský ústav, učiteľská akadémia, učebný predmet - pedagogika, učebné osnovy.

Začiatky sústavnejšieho vyučovania pedagogiky úzko súvisia s tereziánskymi školskými reformami - Ratio educationis z roku 1777 až 1806, v ktorých sa uzakotňujú prvé základy organizácie ľudového školstva a lepšej prípravy učiteľov, začala sa požadovať špeciálna príprava i pre učiteľov. Vznik ľudového školstva a jeho rozvoj koncom 18. storočia a v 19. storočí vyžadoval, aby štát zabezpečil tieto školy personálne. „Od učiteľov sa vyžaduje, aby učitelia, ktorí sú povolani pôsobiť na ľudových školách si osvojili umenie vyučovať a preukázali vyskúšané spôsoby svojej zručnosti a aby napokon boli rozmiestnení v popredných ľudových školách čiže v hlavných školách, aby tu učili kandidátov na učiteľský smer umeniu vyučovať.“⁽¹⁾

Postupne sa rodí inštitucionálna príprava pre učiteľov, zriaďujú sa tzv. preparandie - prípravné kurzy - pri normálkach. Prvú normálku v Uhorsku s kurzom pre vzdelávanie učiteľov založil J. I. Felbiger roku 1755 v Bratislave.

Absolventi normálky sa mohli po jej úspešnom absolvovaní prihlásiť do kurzu. Príprava v kurze trvala tri mesiace pre učiteľov, ktorí mali vyučovať v triviálnych školách, a 6 mesiacov pre učiteľov, ktorí mali vyučovať v školách hlavných.

Učiteľ a – absolventa normálnej školy – vystriedal absolvent učiteľskej preparandie: „Kandidáti v kurzoch nezískavali nové vedomosti, ale sa prakticky cvičili v učiteľských prácach. Obsahom kurzu boli preto: a) poznatky z pedagogiky a didaktiky, čo prednášal riaditeľ normálky trikrát do týždňa, b) hospitácie v triedach, c) vlastné pokusy a výstupy.“²⁾ Vyučovanie v preparandiách malo prakticistický charakter. V kurzoch pre učiteľov sa študovala metodika vyučovania podľa Felbigerovej Knihy metód, v ktorej sa zaoberá nielen metódami vyučovania a obsahom vzdelávania, ale aj povinnosťami a vlastnosťami učiteľa.

Na Felbigerovu Knihu metód nadväzuje Michal Steigel svojou Knižočkou o vyučovaní školskom alebo metodológii z roku 1811. Prehľadná a systematická príručka bola určená na prípravu učiteľov nižších ľudových škôl. Obsahovala súbor vyučovacích metód, ktoré sa používali v jednotlivých učebných predmetoch, problematiku disciplíny, trestov a organizácie školy.

Prvá učiteľská preparandia – Institutio Praeparandorum ad Ludi Magisteriana – na Slovensku a v celom Uhorsku bola založená 19. 11. 1819 v Spišskej Kapitule. Zásluhu na jej zriadení má biskup Ján Ladislav Pyrker. Prvým riaditeľom ústavu bol Juraj Paleš, autor učebnice Paedagogia Slovenská pre Triviálne školy Biskupstva Spišského (Levoča 1820). Paleš sa opiera o metodické názory Felbigergera. Vo svojej učebnici sa zaoberá metódami vyučovania, metodikou vyučovania jednotlivých predmetov, pravidlami školského poriadku, vedením školskej dokumentácie, organizačnými otázkami školy a pod.

Roku 1821 J. Paleš zriadil cvičnú školu, v ktorej kandidáti učiteľstva vykonávali pedagogickú prax.

Otázka prípravy budúcich učiteľov sa stáva predmetom pozornosti na uhorských snemoch. „Roku 1841 Uhorské miestodržiteľstvo nariadilo, aby sa pri akadémiách a lýceách usporiadali dvojročné kurzy pre vzdelávanie katolíckych učiteľov, v ktorých sa mala prednášať pedagogika, didaktika a metodiky vyučovacích predmetov na ľudových školách.“³⁾

Ďalšie dvojročné preparandie vznikli v Banskej Bystrici (1855), Trnave a Košiciach.

UČITEĽSKÉ ÚSTAVY

K významnej zmene dochádza v učiteľskom vzdelávaní v roku 1868. Uhorský snem schválil roku 1868 základným článkom XXXVIII zákon o ľudových a meštianskych školách a učiteľských ústavoch, ktorým inštitucionálnu prípravu učiteľov kodifikoval v trojročných učiteľských ústavoch. Štátne učiteľské ústavy boli zriadené v Lučenci (1869), Leviciach (1870), Kláštore pod Znievom (1870) a v Spišskej Novej Vsi (1871) a postupne aj v ďalších mestách.

Národnobuditeľské poslanie malo učiteľské semenisko založené pri Sloven. ev. a. v. gymnáziu v Revúcej roku 1868 Samuelom Ormisom. Vo svojom článku Učiteľské semenisko pre slovenský národ poukázal na význam učiteľského semeniska, pretože je „cestou, ktorou možno šíriť osvetu medzi ľuďom.“⁴⁾

Pedagogické disciplíny v učiteľskom semenisku vyučoval S. Ormis. Do učebného plánu ústavu boli zaradené v prvom ročníku výchovoveda (pedagogika), v druhom ročníku učboveda (didaktika) a v treťom ročníku spôsoboveda (metodika a pedagogická prax). Každá z pedagogických disciplín sa vyučovala v rozsahu 2 hodín týždenne. Pedagogickú prax nadobúdali žiaci 3. ročníka v ľudovej škole v mieste učiteľského semeniska po 3 hodiny, od školského roka 1872/73 po 2 hodiny týždenne.⁵⁾

S. Ormis pre kandidátov učiteľstva napísal učebnicu Výchovoveda pre seminaristov a rodičov (I. diel 1871, II. diel 1874), v ktorej sa zaoberal otázkami cieľa výchovy, prostriedkami a zásadami výchovy, mravnou výchovou, náboženskou výchovou, telesnou výchovou a i. Výchovoveda sa člení na chovovedu („zvláštnu pedagogiku“) a učbovedu (didaktiku). „Chovoveda obsahuje tie pravidlá, ako človeka máme chovať a spravovať, aby rástol na tele a vzdelával sa na duši, a tak prišiel k добрote a mravnosti. Učboveda podáva pravidlá, ako máme vyučovať, aby učedník snadno a dobre pochopil prednesené známosti.“⁶⁾

V Ormisovej učebnici sú viaceré svoje veľmi cenné myšlienky, ale badať v nej vplyv J. A. Komenského, J. Kollára, štúrovcov i vtedajšej nemeckej pedagogiky najmä od Palmera a Curtmanna.

Pre novozriadené učiteľské ústavy bol v roku 1869 zostavený prvý učebný plán. Najväčší počet hodín sa venoval pedagogickým disciplinám – učebnému predmetu Pedagogika a metodika vyučovania v prvom ročníku 4 hodiny, v druhom ročníku 4 hodiny a v treťom 5 hodín týždenne. Poňatie predmetu odzrkadľujú učebné osnovy. „V 1. ročníku 2 hod. týždenne pedagogika – učivo: Vývoj človeka po stránke telesnej a duševnej a 2 hodiny týždenne učivo z didaktiky – Vnútoraná a vonkajšia stránka vyučovania. Didaktické zásady. Učebný plán. Učebný postup. Organizácia vyučovacej hodiny. Úlohy a učebné pomôcky. Sem patrili aj cvičenia na rozvíjanie poznania a reči a praktické ukážky čítania a písania.

V II. ročníku obsahom 2 hodín pedagogiky bola telesná a duševná výchova. Do metodiky vyučovania (2 hod. týždenne) bolo zaradené vedenie rečníckych cvičení, vyučovanie počtov, zemepisu a dejepisu s praktickými ukážkami v cvičnej škole podľa jednotlivých ročníkov.

Učebné osnovy v III. ročníku vymedzujú 2 hodiny týždenne dejiny pedagogiky a 3 hodiny týždenne vyučovanie prírodospytu, hospodárstva a počtov. Metodika sa preberá s praktickými ukážkami v cvičnej škole.“⁷⁾

Z uvedených učebných osnov vyplýva, že zahrnovali učivo zo všeobecnej pedagogiky, didaktiky, dejín pedagogiky a metodiky jednotlivých učebných predmetov.

Prax však ukázala, že tri roky nestačili na dôkladnú prípravu učiteľov, a preto uhorské Ministerstvo kultu a vyučovania nariadeniami č. 655 a č. 15 369 z roku 1881 predĺžilo vzdelávanie učiteľov v učiteľských ústavoch na 4 roky. V roku 1881 sa pedagogicko-metodická príprava učiteľov rozšírila na 4 roky. V tomto roku zriadili učiteľský ústav aj pri Ev. lýceu v Banskej Štiavnici.

Učebné plány pre učiteľské ústavy nepriniesli v rokoch 1881 a 1886 zásadnejšie zmeny, ba ani po roku 1918. Príprava budúcich učiteľov sa organizovala

v zmysle základného čl. XXXVIII/1868 a zákona č. 293/1919, odkedy sa zaviedol názov učiteľský ústav. Učiteľské ústavy po roku 1918 boli z kategórie národných škôl preradené do kategórie stredných škôl. Boli to ústavy koedukačné.

Vlastná pedagogická príprava sa začínala v II. ročníku učiteľského ústavu. Učebný predmet Pedagogika a praktické cvičenia sa vyučoval v slovenských učiteľských ústavoch v II. ročníku 3 hodiny, v III. ročníku 5 hodín a vo IV. ročníku 9 hodín týždenne.

Učebné osnovy v II. ročníku predpisujú „Základy psychológie a všeobecnej pedagogiky so zreteľom na duševný vývoj dieťaťa. V III. ročníku sa preberajú Základy logiky a všeobecnej didaktiky. Pre IV. ročník je predpísané učivo: Dejiny výchovy a vyučovania so zreteľom k dejinám českým a slovanským. Organizácia výchovy a vyučovania. Zákony a nariadenia školy. Školský a vyučovací poriadok. Školské čítanie vybraných častí z diel J. A. Komenského. Domáce čítanie pedagogických klasikov i moderných spisov a pedagogických časopisov.“⁸⁾

V týchto učebných osnovách sa udržuje spojenie psychológie s pedagogikou a logiky s didaktikou. Učebný predmet pedagogika mal komplexný charakter. Učebné osnovy pedagogiky sú rámcové, podrobné osnovy sú zo špeciálnych metódik a praktických cvičení.

Kandidáti učiteľských ústavov sa oboznamovali s podmienkami školskej praxe od III. ročníka v cvičnej škole. V I. polroku roku III. ročníka len hospitovali, v II. polroku k hospitáciám pribudli krátke praktické vyučovacie pokusy. Samostatné pedagogické výstupy a ich rozbery boli v IV. ročníku.

Vyučovacie pokusy študentov v III. ročníku sa nemohli opierať o sústavné teoretické poznatky z metódik, pretože tieto boli zaradené až do IV. ročníka.

V období prvej ČSR používali v učiteľských ústavoch učebnice A. Lindnera, F. Švadlenku (aj keď nevyhovovali pre potreby učiteľských ústavov), O. Kádnera (napr. Stručné dejiny pedagogiky a školství).

Na Slovensku pedagogiku učili – ako uvádza V. Příhoda⁹⁾ – väčšinou cviční učitelia, ktorí nemali hlbšie univerzitné teoretické vzdelanie. Učitelia pedagogiky získavali nové poznatky z vied o výchove sebazvdelávaním a opierali sa o svoje dobré pedagogické skúsenosti.

Nedostatočný rozsah hodín z pedagogiky, rámcovosť učebných osnov, nedostatok učebníc, nekvalifikovanosť učiteľov a ďalšie činitele ovplyvňovali úroveň vyučovania pedagogiky.

V pedagogickom vzdelávaní v učiteľských ústavoch sa realizovala zložka teoretická aj praktická. V porovnaní s preparandiami a trojročnými učiteľskými ústavmi bolo vyučovanie prehĺbené teoreticky a na organizačne vyššej úrovni. Učiteľské ústavy kládli dôraz na prax. Vyučovanie pedagogiky bolo zamerané prakticky na učiteľské spôsobilosti – učiť, organizovať činnosť žiakov a viesť školskú agendu. Kandidáti učiteľstva neboli na výkon svojho povolania vyzbrojení širokým teoretickým vzdelaním. Učiteľské ústavy sa vyvíjali pomaly, neprispôbovali včas svoj vzdelávací obsah aktuálnym potrebám života. Poňatie učebného predmetu pedagogiky v učiteľských ústavoch bolo skôr v praktickej rovine: „Pedagogika je hlavne prax a umenie a nie púha teória.“¹⁰⁾

Pedagogika sa vyučovala aj v dvojročných ústavoch pre vzdelávanie učiteliek domácich náuk, a to v prvom ročníku 2 hodiny a v druhom ročníku 1 hodinu týždenne. V priebehu štúdia sa mali žiaci oboznámiť s najdôležitejšími zákonmi duchovného a telesného vývoja človeka, ďalej s cieľom, výchovnými zásadami a prostriedkami zvlášť s vyučovaním. Poznať najdôležitejšie školské predpisy a najvýznamnejšie fakty z dejín pedagogiky so zreteľom na ľudovú školu.

V rokoch 1930 - 1938 sa učitelia ľudových škôl pripravovali na Štátnej pedagogickej akadémii pri Učiteľskom ústave v Bratislave, ktorá v jednoročnom štúdiu pripravovala za učiteľov ľudových škôl absolventov gymnázia. Vyučovanie pedagogiky malo vyššiu úroveň, lebo vyučovali učitelia vysokých škôl, ako napr. J. Čečetka.

UČITEĽSKÉ AKADÉMIE

Zmeny v príprave budúcich učiteľov sa uskutočnili podľa zákona č. 288/1940 z 29.10. 1940, keď sa štvorročné učiteľské ústavy pretvorili od 1. 9. 1940 na päťročné učiteľské akadémie¹¹⁾. Učiteľské akadémie mali byť kompromisom medzi stredoškolskými nárokmi učiteľských ústavov a požiadavkou učiteľstva, aby mali vysokoškolské vzdelávanie. V školskom roku 1942/43 boli na Slovensku štátne učiteľské akadémie v Banskej Bystrici, Bratislave, Michalovciach, Modre, Prešove, Spišskej Novej Vsi a v Turčianskych Tepliciach. Neštátne učiteľské akadémie boli v Bánovciach nad Bebravou, Banskej Štiavnici, Bratislave, Levoči, Nitre, Spišskej Kapitule a Trnave. Pri učiteľskej akadémii podľa zákona mohol byť odborný učiteľský ústav domácich náuk a ústav na vzdelávanie učiteliek materských škôl.

Hlavným cieľom učiteľskej akadémie bolo pripraviť učiteľov ľudových škôl na výkon učiteľského povolania, vzdelávať a vychovávať ich v kresťansko-národnom duchu. Pedagogická príprava v učiteľskej akadémii sa sústredila do dvoch samostatných predmetov: pedagogika v II. a III. a IV. ročníku - 2 hodiny týždenne a v V. ročníku 5 hodín týždenne. Vyučovacia prax s metodikami bola zaradená v učebnom pláne v III. ročníku 3 hodiny, v IV. ročníku 5 hodín a v V. ročníku 6 hodín týždenne¹²⁾.

Ciele a úlohy vyučovania pedagogiky sú všeobecne formulované v učebných osnovách. Pedagogika mala žiakom poskytnúť rozumovú, mravnú, teoretickú a praktickú prípravu pre výchovné úlohy učiteľa ľudovej školy. Vo vyučovaní pedagogiky sa vyžadovalo odstrániť atomizáciu jednotlivých disciplín a poznatkov, vychádzať z pedagogickej reality a spájať teoretické poznatky s praktickými činnosťami žiakov.

Učebný predmet pedagogika zahrnoval učivo z viacerých disciplín: „Psychológiu v II. ročníku (2 hod. týždenne) Základy všeobecnej psychológie. Duševný vývin dieťaťa od útleho veku. Úchylky (chyby) v duševnom živote dieťaťa. Základy experimentálnej psychológie; didaktiku v III. ročníku (2 hodiny týždenne): Podstata, hlavné problémy a smery didaktiky. Jednotlivé druhy vzdelávania, druhy škôl a ich poslanie, výber vzdelávacieho materiálu (učiva), funkcia učebných pred-

metov, učebné osnovy, rozvrh hodín, učebnice, učebné pomôcky. Všeobecné zásady vyučovania, problémy hromadného a individualizovaného vyučovania, učebné metódy. Problémy skúšania a známkovania. Základy experimentálnej didaktiky.

V IV. ročníku ako súčasť pedagogiky sa vyučovala sociológia (1 hod. týždenne). Učivo zo sociológie bolo rozvrhnuté do troch základných tematických celkov: Základy sociológie, výchova ako spoločenský činiteľ. Sociologický prehľad Slovenska, sociálne úlohy výchovy na Slovensku. Praktický úvod do sociografie. Súčasne do IV. ročníka boli zaradené dejiny pedagogiky (1 hod. týždenne). Žiaci sa mali oboznámiť s jednotlivými vývinovými obdobiami v pedagogike a výchove: Výchova grécka a rímska. Začiatky výchovy kresťanskej. Výchova v stredoveku. Novoveká výchova až po osvietenstvo. Dejiny pedagogiky pokračujú v V. ročníku (2 hod. týždenne) tematickými celkami: Výchova novoveká od osvietenstva až po dnešné časy. Organizácia slovenského školstva v prítomnosti. Zákony a predpisy, vzťahujúce sa na súčasné národné školstvo slovenské. V V. ročníku k dejinám pedagogiky pribudlo učivo všeobecnej pedagogiky (2 hod. týždenne) – Podstata, problémy všeobecnej pedagogiky, jej vzťah k náboženstvu a filozofii. Činitele, podmienky a možnosti výchovy. Výchovný cieľ, systémy a hlavné pedagogické smery. Zásady výchovy mravnej, rozumovej, umeleckej i telesnej. Úlohy slovenskej pedagogiky. Prípravu na učiteľskú profesiu dopĺňala v V. ročníku náuka o výchove úchylnej mládeže (mládež vyžadujúca osobitnú starostlivosť 1 hod. týždenne)⁽¹³⁾

Najväčší počet hodín v učebnom pláne mala vyučovacia prax s metodikami (14 hodín), a to v III. ročníku 3 hodiny týždenne, v IV. ročníku 5 hodín týždenne a v V. ročníku 6 hodín týždenne. K základným formám praktického výcviku patrili hospitácie v cvičnej škole, imitačné pokusy, rozborov hodín z metodicko-didaktického hľadiska a samostatné pedagogické výstupy z každého predmetu.

V období Slovenskej republiky nevyšla žiadna učebnica pre pedagogické disciplíny v učiteľských akadémiách.

Učiteľské ústavy a učiteľské akadémie postupne po roku 1945 zanikajú v dôsledku spoločenských a politických zmien. Zákonom č. 100 z 9. 4. 1946⁽¹⁴⁾ sa zriadili pedagogické fakulty (prvá pedagogická fakulta na Slovensku bola zriadená roku 1946 ako Pedagogická fakulta UK v Bratislave), na ktorých mohli učitelia všetkých stupňov a druhov škôl získať vysokoškolské učiteľské vzdelanie. Vznik pedagogických fakúlt viedol k rozvoju jednotlivých pedagogických disciplín, ale aj k rozšíreniu vyučovania pedagogiky na vysokoškolskej úrovni.

ZÁVER

V príspevku sme sa pokúsili o historický pohľad na vyučovanie pedagogiky, ktoré úzko súvisí so vznikom a s vývinom inštitucionálnej prípravy učiteľov na profesijnú činnosť.

Z analýzy učebných osnov v učiteľských ústavoch a učiteľskej akadémii nám vyplýva celkové poňatie vyučovania pedagogiky. Pedagogika mala komplexný cha-

rakter. Učebné osnovy v učiteľských ústavoch vymedzovali obsah učiva z psychológie, pedagogiky, didaktiky a logiky. V učiteľských akadémiách predmet pedagogika obsahoval učivo z psychológie, didaktiky, dejín pedagogiky, sociológie, všeobecnej pedagogiky a z náuky o výchove mládeže vyžadujúcej osobitnú starostlivosť. Vyučovanie pedagogiky malo charakter praktických postupov a návodov. Značná pozornosť sa venovala praxi. Súčasťou učiteľských ústavov a učiteľských akadémií bola cvičná škola.

Pedagogiku vyučovali väčšinou praktici bez hlbšieho teoretického vzdelania, avšak v období, keď vznikali učiteľské ústavy, neexistovalo štúdium pedagogiky ako vedného odboru.

Poznámky

- ¹⁾ Ratio educationis 1777 a 1806. Bratislava : SPN, 1988, s. 68.
- ²⁾ GALLO, J.: Základná škola v systéme výchovy a vzdelávania. In Aktuálne problémy vzdelávania učiteľov základnej školy. Prešov : PdF, 1993, s. 10.
- ³⁾ ČEČETKA, J. - VAJCIK, O.: Dejiny školstva a pedagogiky na Slovensku do prvej svetovej vojny. Bratislava : SPN, 1956, s. 78.
- ⁴⁾ ORMIS, S.: Učiteľské semenisko pre slovenský národ. In Slovenské noviny, 1850, č. 65, 66, 67.
- ⁵⁾ ORMIS, S.: Výchovoveda pre seminaristov a rodičov I. Revúca : 1871, s. 43.
ORMIS, S.: Výchovoveda pre seminaristov a rodičov II. Učboveda. Revúca: 1874.
- ⁶⁾ SROGOŇ, T.: Samuel Ormis – život a dielo. Bratislava : SPN, 1976, s. 65.
- ⁷⁾ HUDZOVIČ, J.: Sto rokov učiteľského vzdelávania v Leviciach. Bratislava : KPÚ, 1971, s. 54.
- ⁸⁾ NEUHÖFER, R.: Učebné osnovy středních škol a učitelských ústavů. Praha : Státní nakladatelství, 1934, s. 90.
- ⁹⁾ PŘÍHODA, V.: Vědecká příprava učitelstva. Praha: Dědictví Komenského, 1937, s. 40.
- ¹⁰⁾ Tamtiež, s. 41.
- ¹¹⁾ Zvesti Ministerstva školstva a národnej osvety. Roč. 3, 1940, zošit 13, s. 293-298.
- ¹²⁾ Tamtiež, s. 300.
- ¹³⁾ Zvesti Ministerstva školstva a národnej osvety. Roč. 3, 1940, zošit 13, s. 321-323.
- ¹⁴⁾ Zbierka zákonov a nariadení 1946, č. 100.
Věstník Ministerstva školstva a osvety 1946.

LITERATÚRA

Školstvo na Slovensku. Školy, žiaci, učitelia v šk. r. 1918/19-1947/48.

Bratislava : Slovenský plánovací úrad, 194.

ŠTVERÁK, V. - MRZENA, J.: *Felbiger a Kindermann-reformátoři lidového školství.* Praha : SPN, 1986.